

ÉGTÁJ

PATAKY ANDRÁS

A KOPÁCSI VEJSZE¹

BEVEZETŐ

Kopács és a kopácsi halászat

Kopács — Kopačevo (Baranya), a néprajzilag is körülhatárolható Drávaszög² délkeleti vidékének utolsó lakott települése. A Duna, a Dráva és ennek torkolata által behatárolt Kopácsi-rét és a dél-baranyai lösz találkozásánál, az utóbbinak 3—6 m-es peremén helyezkedik el.

Az ősréten lakó ember minden időben, az év minden szakában gyűjtögetéssel, halászattal, vadászattal nemcsak élelmet talál, hanem alkalmas építőanyagot és tüzelőt is. Feltételezhető, hogy Kopács és környéke a honfoglalás után a leteleplő magyarok téli szálláshelyéül szolgált.

A 150 éves török hódoltság alatt a Duna árterülete menedéket adott. Így magyarázható csak, hogy Kopács és a dél-baranyai löszhátság többi peremtelepülése az Eszék—Buda hadiút közvetlen szomszédságában folytonosan lakott volt. Az említett falvak, így Kopács törzsökös lakói is a Sztárai Mihály által megreformáltak utódai. Az egyházaknál őrzött régi anyakönyvek és egyéb feljegyzések utalnak is erre a XVI. században történt változásra. Hogy a mai lakosság magja valóban a középkorban itt élők leszármazottjai, azt a XVI. század török adókönyvei³ és a matrikulák⁴ névanyaga is bizonyítja.

Az elmondottakból következtethető, hogy a halászat ősi foglalkozása a drávaszögi embernek. A XIX. század elején a Duna dél-baranyai árterületének nagy részét lecsapolták. Így a halászat mint számottevő és jövedelmező foglalkozás csak Kopácson marad meg. Még 1955-ben is kb. 70 család él jórészt halászatból. 1960 után a megváltozott gazdasági viszonyok arra kényszerítették a törzsökös kopácsi halászokat, hogy más foglalkozás után nézzenek. Így a halászat régi és újabb formáival a XX. század 60-as éveit⁵ fejlődhet zavartalanul.

A vejsze jelentősége a kopácsi halászatban

A legrégebb írott feljegyzést a vejszéről a Kopácsi Református Egyház levéltárában találtam. 1775-ből való a 'Tó Bíró Esküvésének Formája'. Ebben a kézzel írt szövegben egyebek között ez áll: '... az Egyházi Szolgákról el nem felejtkezel, sőt azokhoz tartozandó Vejszeknek meg építtetésére, s meg igazíttatására hűséges gondot tartasz...'.⁶

Feltételezhető, hogy a vejszével való halászatot már a finn-ugor együttélés korából hozta magával népünk.⁷ A Kopácsi-rét időszakosan elárasztott területei különösen megfelelnek a vejszésre, így állítható, hogy az alig letelepülő honfoglaló magyarok, különösen itt, alkalmazták is.

Adatközlőim (római számmal jelölöm a szövegben):

I. Nagy József, 66 éves,

II. Pozsár István, 49 éves,

III. Vass János, 60 éves,

IV. Mucér Dömötör János, 49 éves,

V. Vérágos Kristóf István, 60 éves,

egyöntetűen azt állítják, hogy a vejszés még e század harmincas éveiben is általános és közkedvelt volt. 35—40 halász vejszézett a réten. Ebben az időben a halászok a vejszehelyeket bérelték. A Kopácsi-rétnek két gazdája volt: a falu közbirtokossága kb. egyharmadán, az egykori hercegi uradalom a kétharmadán gazdálkodott. Ezek adták el árverésen külön-külön a vejszésre alkalmas helyeket is.

IV.: „Úgy bérőtük a veiszhejeket... Árverésön atták el.”

Arról is beszélnek a halászok, hogy egy-egy ember 10—20 kürtöt font.

II.: „A Mucéroknak huszonyóc kirtójik is vót.”

1955-ben hét halász készített, az ötvenes években általában 5—10 halász font vejszét.

II.: „Én 59-be fonytam utójára veiszt. Asztán már nem is fonyt sènki.”

A több mint egy évtizede használt vejszék elpusztultak. A réten csak a fiatalabb és öregebb fűzfasonok, az egykori vejszék meggyökeresedett karói bizonyítják, hogy egykor léteztek. E mellett a Duna baranyai árterületének néhány földrajzi neve: Papvejsze (Vörösmart alatt), Balogveisz-hát (Kopácsi rét), s talán a Vajs-fok is.⁸

Itt még feltétlenül megemlítem azt is, hogy jómagam is szemtanúja voltam az 1955—59-es években a vejsze fonásának és felhasználásának.

A kopácsi halászat igen bő néprajzi anyag. Most azért választottam a vejsze ismertetését, mert ez a halászatati szer⁹ már több mint egy évtizede nem került felhasználásra. Az a véleményem, hogy a jövőben sem alkalmazzák többé. Félő, hogy a vejszés adatai elmosódnak az emberek emlékezetében, s így később szegényesebb dokumentálásra kerülhetne csak sor.

Gyűjtőmunkámat a kopácsi halászzal kapcsolatban is eleinte ösztönösen 1958-ban kezdtem.¹⁰ Ezt a témát a Hungarológiai Intézet felhívása után választottam. Az első kéziratot Pozsár István adatközlőmmel ellenőriztettem. Így, hiszem, hogy ez a dokumentumanyag hiteles és felhasználható.

Laskó (Lug), 1972. április 10.

ELŐKÉSZÜLETEK A VEJSZE FONÁSÁHOZ

A gyékény begyűjtése és megmunkálása

A keskeny levelű gyékényt¹¹ augusztus végén és szeptember elején vágja a kopácsi halász kovácsolt koszárral.¹²

I.: „Kétasszonynap¹³ köszt kell vágni a gyékényt, akkor már jó.”

II.: „A báránygyékény¹³ nem jó, csak a keskeny levelű.”

III.: „A kaszakoszer¹⁴ nem jó, mer elakad az urma.”¹⁵

A gyékényvágás csónakról is történhet, ha a rét még víz alatt van. A gyékény minősége is jobb, mert csak az a része használható, amely huzamosabb ideig a víz alatt volt. Ilyenkor a gyékény magasabbra nő, a levelei magasabban ágaznak el. Ez azért fontos, mert a vejsze fonására csak az alsó rész használható.

II.: „A gyékénynek csak a síkja¹⁶ jó, a nyirőjít¹⁷ lévőgtunk, amikor kévébe lett kötél.”

IV.: „Égy méter magasra hattam a kévéket.”

A halász a csónakban térdel, baljával a gyékénycsomót tartja, jobbával a koszárral lenyúl, a víz alatt töben elvágja. Ha száraz már a rét, akkor halászcizmásan vágja a gyékényt, de most már álló helyzetből. A gyékényt kévébe gyűjti. A kéve átmérője 40—60 cm. Tíz kürtőhöz 10—11 kéve gyékényt kell vágni.

II.: „Én még hatvan centis kévéket is kötöttem.”

V.: „Jobban szerettem csiklirül¹⁸ vágni a gyékényt mind gyalogosan.”

A gyékényt a halász hazaszállítja vagy csónakon — mert a Csónakútban¹⁹ csak a nagyon aszályos években nincs víz —, vagy szerkeret fogad.

Otthon az udvarban hozzálát a gyékény szármolásához.²⁰ A gyékénytő külső 3—4 levelét lefejti és külön rakja. A belső 3—4 levelet is külön gyűjti. Ezt a munkát gyalogszéken²¹ ülve végzi. Bal keze felől van a megmunkálatlan, jobb keze felől, tővel a szék felé a két megmunkált gyékénycsomó.

II.: „Otthon a gyékényt mékszármótunk... A bélgyékény²² fonytuk a kirtót,²³ a levélgyékénnyel²⁴ a lészát.”²⁵

A gyékény belső leveleit használja fel a kürtő, a lenk²⁶ és az udvar a külső leveleket a lésza fonásához.

A már megmunkált gyékényt markokba köti, ugyancsak gyékénnyel. A gyékénymarkok olyan vastag, hogy a halász két kezével — hüvelyk- és nagyujjaival — átfoghatja. A gyékénymarkokat hűvös helyen, a padlás kakasülőin szárítja. Itt tárolja, amíg felhasználásra nem kerül.

II.: „Fölvittem a padra,²⁷ a kakasülőn szárítottam a gyékényt.”

III.: „Hívösön kell szárítani... még, hogy mindön ódalrul levegő érje.”

V.: „A gyékényt nem szabad a napra tenni, mer az ördögé.”²⁸

A vessző begyűjtése és megmunkálása

A vejsze kürtője vesszőből készül. Adatközlőim szerint a következő fás növények alkalmasak erre a célra: 'kóris,²⁹ gyűrűce,³⁰ csőrő,³¹ borza,³² mogyoró.³³

A Kopácsi-rét dörömbjein³⁴ a gyűrűce és a kóris megtalálható. Da a halászok nem vágta itt vesszőt.

II.: „Van ugyan gyűrűce, még kóris is a réten, Bajárba³⁵ lehet vágni, de ez satnya anyagot ad.”

Ha lehullott a fák levele, november elején a kopácsi halászok útra keltek vejszevesszőt³⁶ vágni. Két-három halász fogadott egy szekereset, leginkább azokat a halkereskedőket, akik nyáron át felvásárolták a fogott halat, és faluról falura árulták. Bodzát, kórist, gyűrűcét Baranya szárazabb erdőiben is találtak; a Koha³⁷ és a Hálé³⁸ erdőkben.

V.: „Ott váktunk a veiszvesszőt a Háléba még a Kohánál.”

Sokan Szlavóniába jártak vesszőért. A halászok különösen a csőrőt, gyűrűcét és a mogyorót kedvelték.

I.: „Én Poganovcira³⁹ jártam abba az időbe veiszvesszőt vágni.”

II.: „Márkusicán⁴⁰ is vótunk, még Jaszénovacska Kutján.⁴¹”

Ezek a növények az erdei aljnövényzethez tartoznak. Ezért igen kicsi volt a vételár. Adatközlőim nem emlékeznek arra, hogy megnyit, csak arra, hogy kévénként fizettek.

A vejszevessző vágása és hazaszállítása 3—4 napot is igénybe vett.

A vesszőt éles baltával csapkodták el tőben. Éles drobinabicskájukkal⁴² tisztították meg a vesszőt apró ágaitól. Egy-egy vesszőszál alul hüvelykujjnyi vastag, legalább 3 méter hosszú és egyenes. A szálakat kévébe rakták. Egy-egy kötegbe 120 szál vessző kerül. A kévéket 3—4 helyen is megkötötték sárfűzvevesszővel,⁴³ hogy a szálak egyenesek maradjanak.

III.: „Szép sudaras szálakat választottunk, mer a görbe nem ér fenét sè.”

A vesszőt szekerekkel szállították haza. Otthon először a vessző hegyezéséhez látott a halász. Ezt a munkát vonókéssel, vonószéken végezte. 35—40 cm-es hosszú hegyet faragott a vessző vastagabb végén.

II.: „Vonyószerkőn, vonyókéssel hegyősztem a vesszőt... 40 centis síma hegyit húsztam neki.”

A halász ráül a vonószerkére. A vesszőt a szék feje alá szorítja lábával. A vonókést maga felé húzogatja. A vesszőt szükség szerint forgatja.

A vessző hegyezése után következik a vessző tüркölése.⁴⁴

II.: „Még kellett tüркölni a vesszőt, hogy ojan ilyenös légyön, mind a nyíl.”

A halász gyalogszéken ül. A meghegyezett vesszőcsomó a bal keze felől a földön fekszik. Az egyenesítést a vessző vékonyabb végén kezdi. Kb. 50 cm-es szakaszokat fog be a két kezével és a vesszőt, ahol görbe, térdén egyenesre hajlítgatja.

A megtürcölt vesszőt 120 szálával ismét kévébe gyűjti. A kévét négy helyen kötözö vesszővel, sárfűzzel szorosán megköti. A köteget talpára állítja, néhányszor a földhöz üti, hogy a kéve töve egyenlő legyen. A kévén a tövétől 2,5 m-es távolságot mér, majd egy vesszőn késsel megjelöli. Ezután az egész kévét fűrészelő bakra helyezi, és a jelölt helyen a kéve vékonyabb végét fűrésszel levágja.

II.: „Ügy fűrésztünk el a kévét... Igy étyformák lèttek a szálak.”

A vesszőkévét a halász hűvös helyre viszi, és talpára állítja.

II.: „Négy hejön is meghúsztam⁴⁵ a kévét, a féször alatt álitottam föl.”

V.: „A szín⁴⁶ alá álitottam a vesszőt... Ott szikkatt.”⁴⁷

Tíz kürtőnek tíz kéve vessző kell.

A NÁD BEGYŰJTÉSE ÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

Ha megcsípi a dér a nádat, lehull a levele. Ilyenkor már alkalmas a felhasználásra. December elején a halász elindul a rétre, hogy nádat válogasson. Csak a hosszú, egyenes és vastagabb nád alkalmas a lenk, az udvar és a lésza fonásához. A nádat válogatni kell még a levágás előtt. Így nem karolja a nádat ölbe, tehát nem sorra vágja, hanem az alkalmas szálakat a bal markába gyűjti, s — ha kell — koszárral egyenként vágja el tőben. A koszér nyelét jobb kezében tartja, suhint, és az éles kasza egy vágással választja el a nádszálakat a sortjától.⁴⁸ A nádvágás, ha nagy a víz, csónakról is történhet. Ilyenkor egy kévére valót a csónakba gyűjt, majd a közeli dörömbön beköti. Ha száraz a rét, a halász a nádat gyalogszerrel vágja.

III.: „Jobb csiklirül vágni a nádat... így gyorsabb.”

Tíz kürtő lészáihoz 20 darab 120-as⁴⁹ kévét vág. A nádkévéket két helyen köti meg sárfűzvesszővel vagy dróttal. A kévét kb. 3 m hosszúra hagyja, a nádszálak vékonyabb hegyét megfelelő helyen éles baltával elszabdálja.

II.: „Három méter hosszira hattunk a kévét, a koncérját⁵⁰ baltával leváktunk.”

A nádszálakat nem számlálja meg a halász. A nádkötegeket csónakkal vagy szekéren szállítja haza.

Ismét előkerül a gyalogszék. A nádkévék egyenként tövel a halász elé kerülnek. Minden kürtőhöz 72 szál vastagabb nádat válogat. 60 szálból lesz az udvar, 12 szálból a lenk. Amikor kiválogatta a tíz udvarhoz és lenkhez a 720 db vastagabb nádszálát, meg is hegyezi sorba. Éles halászbicskájával egyetlen vágással metsz minél hosszabb hegyet a nádszál vastagabb végén, lehetőleg csomó alatt. A kihagyezett nádat 72 szálával kévébe köti, majd éles baltával a nádcsomókat vastagabb deszkán 2,5 méter hosszúra vágja: a kötegek vékonyabb végét leszabdalja.

A maradék nádat szintén kihagyzezi, a már említett módon. Számlálatlanul ismét kévékbe köti, de a végéből nem vág le.

II.: „A nádat egy vágással kell meghégyözni.”

A nádat az udvarban tárolja, kúpba támasztja a kévéket.

A halászok közül többen a vejsze udvarát és a lenket is vesszőből fonták. Nem az említett vejszevesszőkből, hanem vasúti akácból.⁵¹ A vasút mellett vágták az Eszék—Dalj vonalon.

II.: „Én az udvart vasúti akácbul fonytam... Ott vágtunk a vasút mellett Eszék még Bélabërda⁵² köszt.”

Ismét szekérrel kelt útra két-három halász. A vesszőt 72 szálával gyűjtötte kévébe. Otthon úgy munkálta meg, mint a már leírt vejszevesszőt.

A VEJSZE FONÁSA

December végén, január elején kerül sor a vejsze fonására. Ha szép idő van, ezt a munkát az udvaron is végezheti. Ha hideg van, havas az udvar, a konyhából alakít megfelelő helyet a munkára.

I.: „Kipakótattam az asszonnyal a konyhából, mer odaki bizony léfagy az embör keze.”

A vejsze fonásához szilárd támasztólécra van szüksége. A léc vagy a laposra faragott egyenes erdei léc⁵³ 5—5,5 m hosszú. Ha az udvaron dolgozik, két végét dróttal ágashoz, leásott oszlopokhoz köti, hogy vízszintesen álljon, kb. 1,5 m magasan. Ha a konyhában fon, akkor a léc végeit az ajtók szarféihoz szögezi. E gyékénymarkokat lehozza a padlásról, hogy kint az udvaron, a nedves levegőn megpuhuljanak.

A kürtő fonása

A halász keze ügyébe helyezi azt a gyékénymarkot, amelyben a belső levelek vannak.

II.: „A bélyékény puhább, erősebb. Evvel fonytunk a kürtöt, lenköt meg az udvart.”

Ezután behozza a vesszőkévét. Csomókra, öt-hat részre osztja és a vízszintes léchez támaszgatja. Kiválaszt egy erősebb, egyenes szá-

lát, megköti a lécz bal végéhez. 2—3 gyékénylevelet összefog, megsodorja, majd a sodrott gyékénnyel a léchez erősített vesszőt, az aljától 10 cm magasán körülfogja, a két gyékényszálát egyszer megcsavarja. A vízszintesen szétálló gyékényvégek közé helyezi a második szál vesszőt. A két szál megsodrott gyékénnyel a második szál vesszőt is körülöleli, majd a gyékény két végét egyszer megcsavarja (ha szükséges, kétszer is). A vesszősálak között hüvelykujjni széles távolság maradhat. Még mielőtt a gyékényt elfonná, máris hozzátesz újabb két-három gyékénylevelet. Fonás közben ez összesodródik. Így fonja végig guggolva a 120 vesszősál alsó fonatát. Az alsó fonat fölött kb. 30 cm-re kerül sor a második, e fölött 30 cm-re a harmadik fonatra. Összesen hét fonás van a kürtőn. A negyedik és ötödik fonásnál kerül sor a sasolásra.⁵⁴ A vesszők hegye vékonyabb. Ha úgy fonná, mint alul, a vesszősálak elferdülnének.

II.: „Ha nem sasonák meg a kirtót, ojan lenne mind a csibe-búritó.”⁵⁵

A halász, ahogy a fonás kívánja, felül méteres vesszősálakat fon a vesszők közé. A vesszősálak vékonyabb vége lefelé áll. Így az elkészült kürtő szabályos téglalap alakú lesz. Hossza kb. 5 méter, magassága 2,5 méter.

I.: „Úgy mőkfontam a gyékényt, mind a lány a gitáját.”⁵⁶

A kürtő legfelső fonása igen közel van a vessző végéhez, kb. két-három cm-re. A gyékény annyira befogja ezt a távolságot is, hogy nemigen látszik ki a vessző hegyéből semmi. Ha hosszabb hegye maradna a kürtővesszőknek, akkor halászat közben a hosszú nyelvű mérítő hálórésze elakadna.

II.: „A felső fonyás közel van a vessző végihöl, mer a meredő⁵⁷ másképp elakad.”

Az utóbbi időben, az ötvenes években a halászok a kürtő alsó három fonását 1,6 mm-es dróttal végezték. Így a kürtőt nem kellett olyan sűrűn javíthatni.

A vesszőből készült kürtő kisebb foltozgatásokkal két évig volt használható. A megfont kürtőt összegöngyölték, az utolsó vesszősálát a köteg valamely szálához három helyen gyékénnyel megkötötték. A szín alatt fektetve is tárolhatták.

A lenk fonása

A lenk 12 szál nádból, vagy vasúti akácvesszőből készült. Úgy fonják, mint a kürtőt. Magassága 2,5 m, hossza 50 cm. Minden kürtőhöz egy lenk kell. 10 kürtőhöz 10 db lenk. Egy kévébe, gyékénnyel, 5 lenket kötöttek. A nádból készült lenk egy, a vesszőből készült két évig volt jó.

Az udvar fonása

Az udvart úgy fonta a halász, mint a kürtőt. Ha vesszőből készült, akkor sasolni is kellett. Egy-egy udvar 60 szál nádból vagy vasúti akácvesszőből áll. Rajta is hét fonás van, úgy mint a kürtőn.

Magassága kb. 2,5, hossza is 2,5 méter, tehát négyzet alakú. Az elkészült udvart kötegebe csavarták. Egy kötegeben csak egy udvar volt. A nádból font udvar egy, a vesszéből font két évig is megszolgált. 10 kürtőhöz 10 db udvar kellett.

A lésza fonása

A halász a lészát a már kiválogatott maradék, de meghegyezett nádból fonta kb. öt jó lépés hosszúra. A nádszalakat nem számolja. A lészán csak négy fonás van. A fonást a már említett levélgyékénnyel végzi. Az alsó fonás kb. 15 cm-re van a nád alsó végétől. Így a legfelső is kb. 15—20 cm-re a nád hegyétől. A belső fonatok között kb. 40—50 cm távolság van. Egy-egy kürtőhöz hat darab lésza készült. A tíz kürtőhöz 60—70 lésza. A hat lészából egy a görbe, a többi az egyenes lésza. A halászkok nem mindig számoltak így. A vejsze lerakásakor előfordult, hogy egy-egy kürtő közé 7—8 lészát is tettek, hogy a kürtő minden esetben sűrű nád közé kerüljön. Emellett az első kürtőt 2—3 lészával hosszabbítani kellett.

II.: „A kirtők közé 5 lészát tettünk, mer a hatodik a görbelésza. Vót ojan hej, ahol több lésza is kellett, hét mēg nyóc is... A síkra⁵⁸ nem tēhettem a kirtőt, csak a nádba.”

IV.: „A veisz két végin több lészát lēraktam. Ezőknek a végibe varsásztunk.”

II.: „Jó vót, ha a veisz végibe több lésza vót, mer a varsázással nem bojgatta⁵⁹ az embör úgy a halat.”

A halász a lészákat egyenként csavarta fel és kötötte össze. A nádlésza csak egy évig szolgált.

V.: „Kirtőt mindön két évbe fonytam, de udvart, lenköt, lészát mindön évbe, mer ezők nádbú vótak.”

A VEJSZE ÉPÍTÉSE

A vejsze szállítása

Ha a halász vejszésző helye vízi úton könnyebben megközelíthető, a vejsze szállítása csónakkal történik már tél utóján, február végén vagy március elején, hogy a tavaszi áradást a vejsze felépítve várja.

Ha csónakkal vitte a halász a vejszét, a vejszésző helyéig vállon is szállította a kötegeket.

I.: „Sokszor négy-ötyszáz méterre is hortam a veiszöt vállon.”

Ha a rét nagyon száraz, úgy a vejszét szekerre rakta, és fuvarossal vitette le a rétre. Ha hó volt még, a tavakon, fokokon⁶⁰ jég, akkor szánon vitték a vejszét a rétre.

A vejsze lerakása

A réten a halász első teendője, hogy fűrész és balta segítségével kürtőverő sulykot formál 50 cm hosszú kb 20 cm átmérőjű henger alakú fúzfaágból. A kettéhasított fa egyik felét használja csak. Egyik

végén kb. 25 cm hosszú, 4—5 cm átmérőjű hengeres nyelet formál. Ezzel a sebtébe készült ütőeszközzel helyezi le a kürtőket. A kürtőverő sulykon kívül kampós faágakat keres. A kampó nyele 40—50 cm hosszú. 10 kürtőhöz 20—25 ilyen kampót vág.

A kürtő elhelyezése

A halász először az első kürtőt helyezi el. A nádasban a kürtő helyét megtisztítja balta segítségével a nádgyökerektől. Ha már hajtása volt a nádnak, akkor azt is eltávolította.

II.: „A zsíkút⁶¹ is ki kellött vágni.”

Ha a talaj méteres átmérőjű körben tiszta volt, hozzálátott a kürtő leveréséhez. A halász arra fordul, amerről az áradó vizet várja. A kürtőt maga köré csavarja, majd vesére emlékeztető alakjára kiformálja.

II.: „Magamra burítottam oszt kiformátam.”

Ügyel arra, hogy a kürtő nyelve egy jó arasznál messzebbre ne kerüljön a kürtő falától. Ez azért fontos, mert a menekülni akaró hal farka így eléri a kürtő falát, s így, ha a kifelé vezető nyílást meg is találná, ez az érintés megzavarja.

A kiformált kürtőt a halász a kürtőverő sulyokkal jól a földbe veri. Azért lapos a kürtőverő sulyok, hogy egyszerre több vesszőt is a talajba kényszerítsen. Ezután a halász felül szétnyitja a kürtő nyelvét és kilép belőle. Gyékénnyel megköti a kürtő nyelvét a negyedik kötésnél úgy, hogy a kürtő nyelvébe csak a négy ujjhegye férjen bele.

Az így levert kürtő földbe kerül a legelső fonatáig. Ezt a fonatot a nyelv mindkét oldalán le is kampózza, hogy nagyobb hal fel ne tudja emelni. Egyébként a vejsze nyelve úgy van megszerkesztve, hogy a nyílás enged, ha nagyobb hal kerül is a vejszébe. Ezért van a nyelv csak egy helyen megkötve. Ezt a kötést a halász a halászat alatt is ellenőrzi, ha kell, újjal cseréli fel.

A lenk és az udvar elhelyezése

Az udvar — ha a kürtő torkába nézünk — a kürtő jobb öblétől, a lenk a kürtő bal öblétől indul. Az udvar egy kisebb kört ír le, majd a vége találkozik az egyenesen álló lenk végével egy jó araszra az udvar falától. Itt is kialakul egy nyelv. Ebből a nyelvből indul balra az egyenes lészta, előre, majd jobbra, a kürtőt megkerülve a görbe lészta.

A lenket és az udvart, ha nádból van, szálanként kell a talajba nyomkodni kézzel. Ha vesszőből van, akkor ismét a kürtőverő sulyokkal veri le az udvart és a lenket a talajba a legelső fonásig.

A lészák lerakása

A lészák nádszállait kézzel szúrja szálanként a talajba. Mivel nád között dolgozik, nem tisztított helyen — mint a kürtő, a lenk és az udvar esetében —, a keze fejét a tördelt tavalyi nád könnyen megsérti. Ezért a halász lészarakó kesztyűt használ.

A lészarakó kesztyűn öt bőrgyűrű van. A gyűrűk egy bőrlapra vannak erősítve. A bőrlap másik végén kétágú, fél-fél sukkos vékony szíjdarab van. A bőrgyűrűket a halász jobb kezének ujjaira húzza, le az ujjak tövéig. A szélesebb bőrlappal befedi kézfejét, a szíjjakkal csuklóján körölköti. Így az ujjak és a tenyér szabadon, de a kezefeje védve van.

A görbe lésza a lenk és udvar által alkotott hármass nyelvből indul, a lenk és az egyenes lésza végei közül. Úgy kerül meg a kürtőt, olyan távolságra, hogy a halászcsónak orra beférjen a lésza és a kürtő közé. Az öt méter hosszú görbe lésza után öt db. egyenes lészát tesz le a halász, hasonló módon, mint a görbe lészát is. A lészákat a fonásoknál gyékénnyel összeköti. Az ötödik egyenes lésza a következő kürtő udvarának torkába vezet. A második kürtő lerakása úgy történik, mint az első.

A lerakott tíz kürtő görbe és egyenes lészáival kb. 220 méteren zárja el majd a lassan, szinte láthatatlanul áramló, áradó vizet a nádas lapon.⁶²

A bevezetőben említett 28 db kürtő ezek szerint egy fél kilométeres rekeszt is alkotott.

A vejsze lekarózása

Hogy a leszúrt vejsze még szilárdabban álljon, a kürtőket és a lészákat le kellett karózni. A halász minden kürtőhöz három görbe és egy egyenes karót vágott, a görbe és egyenes lészákhoz kb. 20 db egyenes karót. Minden kürtő után 24 karót számított. Így tíz kürtőhöz kb. 260 db karót kellett. A karók hossza kb. 3 m, a tövénél az átmérője 3—4 cm. Legszívesebben olyan helyen vágta a karót, ahol sűrűn nőtt a két-három éves, fiatal fűz.

IV.: „A maládba⁶³ gyorsan megvágtunk a karókat.”

A karókat kihelyezte baltával. A kürtő mellé két az udvar mellé egy görbe karót vert le ferdén. Azért görbét és ferdét, hogy rátapadjon a kürtő, illetve az udvar hengeres falára. A levett karókhoz gyékénnyel kötötte a kürtő fonatait. A lenk és a kürtő találkozásához merőlegesen ütött le egy egyenes karót. A fonatokat itt is összekötötte gyékénnyel. A kürtőt, az udvart és a lenket is minden fonatnál, ahol találkoztak, megkötötte gyékénnyel. A görbe és egyenes lésza mellé minden másfél méterre tett egy-egy ferdén leütött karót, de ügyelt arra, hogy karó a torkokba ne kerüljön. A karók a lésza mellé az apadási oldalra kerültek. A lészát, küntőt, udvart minden fonatnál hozzáköti a karóhoz gyékénnyel.

A veszjék karói meggyökeresedtek. Arról ismerhető fel ma az ilyen fűzfásor, hogy a fatörzsek ferdék.

A halászok, az adatközlők mind arról beszélnek, hogy a vejsze fonása, szállítása, lerakása, lekarózása igen hosszú időt vett igénybe. A fonás megtartott (tíz kürtő a hozzá tartozó lészákkal) három hétig is. A vejsze szállítása, lerakása újabb két hetet igényelt. Ezt a munkát nemigen végezte egyedül a halász. Különösen ha várható volt az áradás, azonnal segítséget hívott, hogy az áradó vizet készen várja a vejszéje.

A KANCAKÜRTŐ

Mielőtt a halfogást, tárolást ismertetném, röviden ismertetem a kancakürtőt is.

A kancakürtő abban különbözik az udvaros kürtőtől, hogy nincs udvara és lenkje. A görbe lésza és az egyenes lésza vége a kürtő tor-kából indul. A kopácsiak nem kedvelték ezt a vejszeformát.

II.: „Nálunk, Kopácson csak egy halász fonyt kancakürtőt, mer röst vót. De az sē vót kopácsi.”

III.: „A kancakürtő apadással nem fogott. Erre a rétre nem való az ijen. Ki tuggya mejik gyüttmënt⁶⁴ hozta valahunnan... A kopácsiak nem fonytak kancakürtőt.”

A VEJSZÉS HALÁSZAT

Márciusban, de legkésőbb áprilisban megárad a Duna és a Dráva.

I.: „Ha megszólal az újító,⁶⁵ a víz is meggyün...”

Régebben a madarak viselkedéséből következtettek a halászok a közelgő áradásra. Az esős tavasz, a huzamosan fújó délnyugati szél nagy vizet ígért. Az ötvenes években a Petőfi Rádió vízállásjelentését írták fel napról napra, hogy elkészülve fogadják a várva várt vizet.

V.: „Ha a Duna Komáromnál háromszáz,⁶⁶ akkor a rétünk vizet kap.”

II.: „A veisz már huszonöt centis vízbe is fog.”

A vejsze úgy működik, hogy a nádas oldalakon a vízzel jövő hal, leginkább pontysereg az egyenes lészához ütközik. Tovább akar haladni a vízzel, át akar jutni a lészán. Megindul a lésza mentén, majd a görbe lésza és a lenk betereli az udvarba. Az udvarból a kürtőbe kerül. Ha a ponty ellenkező irányba indul, akkor az egyenes lésza mentén közvetlenül az udvarba juthat.

A vejszézés leggyakoribb hala a ponty, de fogható benne fehér hal,⁶⁶ csuka, süllő és harcsa is. A vejszekészítés fárasztó munkája megfelelő vízjárással bőven kamatozott.

II.: „Vót ojan nap, hogy háromszor is lē kellött mennöm a veiszre, mer egy-két óra alatt megtőt.”

II.: „Égy-égy mérésön⁶⁷ még háromszáz kiló halat is fölmértem.”

A vejszéből a halat a halász a következő módon szedi ki: A csónak farával előre bevezet a görbe lésza és a kürtő közé. A vejszemerítőt felülről a kürtőbe engedi. A hosszú nyél segítségével a merítő hálórészét előretolja, vagy maga felé, a kürtő fala felé húzza. A merítő öblös hálórészébe került halat kiemeli, és a csónak elrekesztett első részébe önti. Ezt addig ismétli, míg a kürtőből minden halat ki nem vesz.

III.: „Itt a veiszmeredöm, aligha lesz szükség többet rá.”

A vejszemerítő leírása:

Hossza 3 méter. A nyele 1,6 m, itt a köris két ága ovális alakú, 1,4 m hosszú nyilást alkot. A legnagyobb szélessége 30 cm. A merítő

két. ága a meredő végén van félkörben összeillesztve. A háló az ovális részre úgy van rávarva.⁶⁸ Szembősége 5 cm, parasztkötéssel (nyakalással)⁶⁹ kötötték. Erős nylonból készült. A háló öble a merítő végétől 30 cm.

A kürtőből kiszedett halat a halász a mérésre viszi. Mivel mérés csak minden másnap volt, a halat tárolnia kellett. Erre alkalmasak a különböző bárkák. (Ezeknek leírását itt nem tartom szükségesnek.) Régebben a halat haltartó kosárban tárolták. Leírása: A kosár hossza 110 cm, szélessége 45 cm, magassága 33 cm. Úgy készült, mint a vejsze, a vesszéből, gyékénnyel fonva, csak itt a fonatok kb. 20 cm-re vannak egymástól. Tetején kis ajtó van gyékényfüllel.

II.: „Régön haltartó kosárba tettünk a halat. Apám adott egyet 1942-be Pécsre a múzeumba. Eszt a haltartó kosarat mink fonytunk apámmal.”

A fentiekben én ezt a haltartó kosarat ismertetem. A halász a haltartó kosarat hálal együtt ágak, vízínövények, a vízen úszó szemét alá rejtette. Ebben a halak több napig is élhettek, ha nem volt nagyon meleg a víz.

Május hónapban a pontyívás miatt a vejszenyelveket kénytelen elzárni, hogy a hal bele ne menjen.

II.: „Tilalom⁷⁰ alatt bekaróztam a nyelveket, hogy ne mennyön be a hal.”

Esősebb években a Duna magas vízállást hozott a rétre. Ha a kürtőből csak kevés látszik ki, 50 cm, vagy még annál is kevesebb, akkor a halász avult varsát dob a kürtőre, mert a hal kiugrik belőle.

II.: „Ha kevés látszik ki a kürtőből, a ponty megugri⁷¹... Ijenkór reht⁷² varsát dobtam rá a kürtőre.”

Sokszor a folyam vízállása eléri az igen magas szintet. Ilyenkor a vejszék sem használhatók.

V.: „Ojan magas vizálás vót, hogy a vejszők is elbuggyantak.⁷³ Ijenkór aszt mondtunk, hogy alusznak⁷⁴ a vejszők.”

Augusztusban a Duna mindenképpen elkezd apadni. A vejszék apadással is fogtak, de nem annyit, mint a tavaszi és a nyári áradásokkal. A halász úgy segít magán, hogy az egyenes lészák végénél varsázik. Így megnöveli a rekesztés hosszát néha 15 varsával is. A nyakazatba is varsát szúr le, de csak egyet. Így minden kürtő görbe lészájához még egy varsa is kerül.

Ha egészen leszárad a rét szeptemberre, a vejszék sem fognak többé halat. A kürtők mégis hasznosak, mert sokszor vadkacsát fogott benne a halász. Régebben az ilyen »vadászatot« nemigen tiltották.

II.: „Egy-egy kirtőbe néha 5–6 ollott réce is vót.”

Őszre a nádlészák tönkrementek. A száraz rétre kiszabaduló szarvasok, vaddisznók át- meg áttörik a lészákat. A még álló kürtőket a másik évben új lészákkal kell újítani.

A kürtők év közben javításra szorultak. A vidra⁷⁵ közismerten halevő víziemlős. Ha a kürtőben halat látott, gyakran kirágtá a gyékényfonást, hogy karcsú testével bejusson. Ha száraz volt a rét, akkor

a róka rágta ki, hogy a kürtöbe tévedt vízimadarakhoz hozzájusson. A halász mindig vitt magával gyékényt, hogy a megsértett fonást pótolja.

*

A vejsze a kopácsi halász fontos eszköze volt. Egyes családokban apáról fiúra szállt a vejszefonás tudománya. Adatgyűjtés közben gyakran hallottam: „Pozsár Pistától, vagy a Vas Janitól kérdezze, azok vejszós halászok vótak!” Ma úgy is mondhatnánk, hogy a vejszézők a halászok szorgalmasabbjai voltak.

Itt a befejező részben megköszönöm adatközlőimnek, különösen Pozsár Istvánnak, hogy segítségemre voltak.

Külön köszönöm Zentai Jánosnak, a pécsi Janus Pannonius Múzeum munkatársának, hogy fontos adatokkal és két értékes fényképpel segített dolgozatomat érthetőbbé tenni.

JEGYZETEK:

1. vejsze — veisz. Kopácson csak ebben az alakban használják.
2. Dr. Gönyei Sándor. *A Drávaszög néprajzi elkülönülése*. Pécs szab. kir. város »Majorossy Imre Múzeumának« 1942. évi Értesítője. 38—64.
3. Káldy-Nagy Gyula: *Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványa. Bp. 1960.
4. A kopácsi matrikula: A KOPÁTSI Reformata Szent Ekklesiának négy részekre osztott MATRICVLARIS KÖNYVE. (1759)
5. 1960-tól a kopácsi halászok egy része állandó alkalmazottja lett az Apatini Halászközpontnak. Ezek a halászok már nem a maguk készítette eszközökkel, hanem nagyüzemileg előállított hálókkel, varsákkal stb. dolgoznak.
6. Kopácson gyakran hallottam arról, hogy régebben a papok és tanítók is halásztak. A XVIII. században — a kiemelt sorokat értelmezve — a halászok kötelesek voltak vejszét építeni az egyház »szolgáinak«, azaz a papnak és a kántortanítónak.
7. Magyar: vejsze, veisz; manyisi (vogul): uosem; chanti (osztják): vožem; komi (zürjén): vož.
8. Pataky András: *Földrajzi nevek a Duna baranyai árterületén*. (kézirat.)
9. szer — 'szër'. A kopácsi halász a szerszám szó helyett a szert használja. II.: „Sok féle szërrel halásztunk azelőtt.”
10. 1955-től 1965-ig tanítottam Kopácson.
11. Keskeny levelű gyékény — *Typha angustifolia*.
12. Kovácsolt nádvágo kasza. Alakja a sarlóra emlékeztet, de nem kör, inkább lapított kör alakú, nyelének hossza 45 cm. Az éle 35 cm.
13. Báránygyékény — széfes levelű gyékény — *Typha latifolia*.
14. Nádvágo kasza. Törött kaszából készül.
15. A kasza vastag pereme.
16. Síkja — törzse.
17. Nyíróje — szétágazó levelei.
18. Kopácson a csónakot csiklinek nevezik.
II.: „A kopácsijak régön csónakot ájtak a fa törzsibül. Az apatinijak keszték dészakbül csinálni. Ők csináklinak neveszték. Mink kopácson csiklinek...”
19. A falu alatt elhaladó régi folyammeder, A Bellyei- és a Kopácsi-tavat köti össze. A halászok ezen közlekedtek.
20. Szétszedni, szétbontani, kibontani.
V.: „Még kell még szármónom a marázsákat.”

21. Négy hengeres, felül ékelt lábbal ellátott, kb. 30–35 cm magas, durván kidolgozott támlátlan szék.
22. A gyékénytörzs belső levelei.
23. Kirtó — kürtő. Török: kirtā (karókerítés). (Dr. Gönyei Sándor)
24. A gyékénytörzs külső levelei.
25. Lésza — a szláv lesa — vesszőfonadék. (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.)
26. Lenk — talán a leng igével rokon szó.
27. Pad — padlás.
28. Nagyon megszárad, széttöredezik, s így használhatatlan.
29. Kőrís — Hegyesfogú kőrís — *Fraxinus oxycarpa*.
30. Gyűrűce — Veresgyűrű — *Cornus sanguinea*.
31. Csőrő — Feketegyűrű — *Acer tataricum*.
32. Borza — Fekete bodza — *Sambucus nigra*.
33. Mogyoró — Közönséges mogyoró — *Corylus avellana*.
34. Dörömb — domb.
35. Erdő a Dráva partján.
36. Vejszevessző — A kopácsiak csak vejszevessző néven emlegetik.
37. Erdő Baranyában Laskafalu (Čeminac) mellett, keletre.
38. Erdő Baranyában Laskafalu (Čeminac) és Pélmonostor (Beli Manastir) között.
39. Helység Szlavóniában a Krndija-hegység előterében, északra.
40. Helység a Vuka folyó mellett Szlavóniában az eszék–vinkovci országúton.
41. Helység a Krndija-hegység előterében, északra.
42. Drošina — késes-köszörös család Apatinban.
43. Sárfűz — sárfűz — Mandulafűz — *Salix triandra*.
44. Türkök — türkök — vesszőt egyenesít.
45. Szorosan összekötötte.
46. Kocsiszín, félszer.
47. Lassan száradt.
48. A nád sortja — a nád tarlója, torsa.
49. A legvastagabb részen a nádkéve 120 cm hosszú dróttal van megkötve.
50. A nád koncérja — címere, pemetje.
51. Vasúti ákác — vasúti akác — Gyalogakác — *Amorpha fruticosa*.
52. Bijelo Brdo, helység az eszék–dálji vasútvonalon.
53. Erdei léc — nyilegyenes, töről vágott fiatal erdei fa.
54. Sas — egy méter hosszú vessző; sasolás — ennek befonása.
55. Csirkeborító.
56. Hajfonatát, copfját.
57. Meredő — merítő háló, nyeles szák.
58. Sík — fátlan, növényzet nélküli sima víztükrő.
59. Riasztotta, zavarta.
60. Fokok — természetes, de nem mély vízmedrek, amelyeken az áradó és apadó víz áramlik.
61. A nád alig arasznyi tavaszi hajtása.
62. Lapis — lapos; lapály.
63. Magról nőtt 3–4 éves sűrű fűzes.
64. Gyütmént embőr — a nem őslakó, nem drávaszögi ember.
65. Újító — póling — *arquatus* (szélkiáltó).
»Aszt kiábáli, hogy újít, újít. Aszt mondi, hogy megújítja a vizet.«
66. Komáromnál a Duna 300 centiméter.
67. Mérés — A halat a vállalat, régen a falu, illetve az uraság tisztviselője megméri, átveszi és nyugtát, régebben pénzt adott a halásznak.
68. Hálókötő tüvel, fonállal az öblös háló szélének minden szeme a meghajlított fához van kötve.
69. A kopácsi halászok fent húzták rá a csomót a szem sarkára. Ellentétben felülről húzott és bonyolultabb netzkötéssel.
70. Tilalom — Az év bizonyos hónapjaiban a nemesebb halak fogása ívásuk miatt tilos.
71. A ponty kiugrik a vejszéből.
72. Szakadozott, elhasznált, rothadt varsa. (Rehűtt fa — rothadt fa.)
73. A víz alá kerültek.
74. A vejsze a víz alatt nem foghat, tehát pihen, alszik.
75. Vidra — *lutra lutra*.